

Г. Д. Амірбеков

Державний заклад освіти

Центр професійно-технічної освіти № 2, м. Харків

Через інклюзивну освіту до толерантного суспільства: освітньо-комунікаційний аспект

Амірбеков Г. Д. Через інклюзивну освіту до толерантного суспільства: освітньо-комунікаційний аспект. Отримання якісної професійної освіти є обов'язковою умовою конкурентності дітей з особливими потребами в сучасних економічних і соціокомунікаційних реаліях. Аналіз проблеми впровадження принципів інклюзивної освіти в сучасну середню і вищу школу дає змогу робити висновки про перспективи розбудови толерантного і демократичного українського суспільства.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, громадянське суспільство, толерантність.*

Амирбеков Г. Д. Через инклюзивное образование к толерантному обществу: образовательно-коммуникационный аспект. Получение качественного профессионального образования является обязательным условием конкурентности детей с особыми потребностями в современных экономических и социокоммуникационных реалиях. Анализ проблемы внедрения принципов инклюзивного образования в современную среднюю и высшую школу позволяет делать выводы о перспективах развития толерантного и демократического украинского общества.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, гражданское общество, толерантность.*

Amirbekov G. Tolerant society through an inclusive education: educational-communicative aspect. Getting high-quality vocational education is a compulsory condition for children with special needs to be competitive in the current economic and socio-communicative realities. Analysis of the problems of implementing the principles of inclusive education in the modern middle and high school allows to draw conclusions about prospects of tolerant and democratic development of Ukrainian society.

Keywords: *inclusive education, children with special needs, civil society, tolerance.*

Основною умовою миру у світі є взаємостерпимість, толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння як загальні засади соціальної комунікації та взаємодії. І хоча толерантність не є універсальною моральною цінністю, зрозуміло, що саме вона має бути основою норм поведінки усіх людей, а не окремої особистості. Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів до різних видів діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи та рівноправності.

Позитивне ставлення до громадян з особливими потребами, повага до їх прав і гідності — пріоритетне завдання толерантного суспільства. Сьогодні толерантність — яскравий показник ступеня демократичності кожної держави й одна з умов її розвитку.

На основі принципів толерантності законом або в інший спосіб людині повинен бути забезпечений соціальний захист, надані мож-

ливості та сприятливі умови, які дозволяли б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та в соціальному відношенні здоровими, в умовах свободи та гідності. На жаль, сьогодні багато дітей, а особливо з обмеженими можливостями, не мають необхідних умов для розвитку і не можуть реалізовувати свої конституційні права.

Освіта — це найвагоміша і найбільш проблемна сфера в житті людей з обмеженими можливостями. Вона виступає індикатором кола різних проблем суспільства. Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісній освіті. Необхідність запровадження інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно зростає.

На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові форми отримання освіти — інтеграція та інклюзія, завдяки яким учні з особливими потребами отримують можливість перейти зі спеціалізованих шкіл до масових. Але, якщо інтеграція передбачає пристосування дітей із психічними і фізичними розладами до вимог всієї системи освіти, яка в цілому залишається незмінною, не пристосованою для навчання цієї категорії учнів, то інклюзія полягає в адаптації системи до потреб дитини.

В основі інклюзивної освіти лежать ідеї рівного ставлення до всіх членів суспільства незалежно від їхньої національності, статі, раси, культури, соціального стану, релігії, індивідуальних можливостей та здібностей. Інклюзивна освіта — це довгострокова стратегія, що бере старт сьогодні і представляє собою побудову такого освітнього середовища, яке дозволить кожній дитині, включаючи тих, хто має серйозні відхилення у психофізичному, емоційному, соціальному та інших аспектах розвитку, навчатися разом у навчальних закладах, але на рівні своїх можливостей.

Протягом останнього десятиліття більшість науковців, зокрема В. Бондар, І. Зверева, І. Іванова, А. Колупаєва, К. Островська, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук, Д. Шульженко та інші присвячують свої праці дослідженням проблем виховання толерантного ставлення до людей з особливими потребами, залучення таких дітей до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації щодо суспільних норм.

Вирішення проблем соціально-психологічної та професійної адаптації розробляються вченими з цілого ряду напрямків, а саме: професійного самовизначення особистості (М. Гінзбург, Е. Клімов, В. Поляков, М. Пряжніков, Є. Пряжнікова, С. Чистякова, В. Шадріков), професійного становлення (А. Бодалев, А. Деркач, Ю. Забродін, Е. Зеєр, А. Маркова, Л. Мітіна), соціальної та професійної адаптації особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Бондирєв, А. Петровський, Л. Рацова), в аспектах професійної адаптації (В. Асєєв, М. Будякіна, Т. Вершиніна, Я. Гальперін, О. Жданов, О. Зотова, І. Кряжева, М. Кузнецов, З. Мадрахімова, Є. Міхалічев, В. Самойлова, М. Стрельніков, Е. Таранов, Г. Шинакова), формування готовності до оптимально швидкого освоєння професії на основі розвитку особистісної та соціальної зрілості (К. Кязімов, В. Леднев, В. Поляков).

Аналіз наукової літератури й досліджень науковців та вивчення нормативно-правової бази щодо професійної соціалізації осіб з особливими потребами [1–11] дозволили виділити суперечності між: запитами суспільства та працедавців на підготовку професійно компетентних і конкурентоздатних фахівців, затребуваністю осіб з особливими потребами на ринку праці та потребою професійної адаптації таких учнів в умовах інклюзивного навчання, необхідністю створення оптимальних організаційних і соціально-психологічних умов для професійного самовизначення учнів з особливими потребами, недостатнім упровадженням інноваційних навчально-виробничих технологій в освітній процес.

Отримання учнями з особливими потребами якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід’ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності.

Освітньо-соціальна інклюзія може виступати інструментом, що дозволяє подолати відчуження дітей із особливостями психофізичного розвитку і сприяє формуванню життєздатної особистості. Одна із цілей створення інклюзивного середовища — сприяти розумінню і толерантності до дітей із особливими освітніми потребами, оскільки всі діти мають право на освіту, а дітям із особливостями розвитку та здоровим дітям потрібно навчатися в одному середовищі, і тому їм варто допомогти усвідомити значну схожість між ними, цінувати здібності та таланти кожного учня з порушеннями чи без них, навчитися приймати інших такими, якими вони є, підкреслюючи унікальне розмаїття, що робить кожну людину особистістю.

Основний принцип інклюзії полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби, наступність дошкільного, шкільного і післяшкільного змісту освіти тощо.

Сьогодні все очевиднішою стає неможливість забезпечення подальшого розвитку системи професійної освіти та приведення її у відповідність до завдань реформування професійно-технічної освіти без звернення до сучасних засобів наукового пізнання і визначення нових підходів, ідей, теорій та концепцій.

Підготовка учнів до професійного самовизначення, вибору професії та освітнього закладу, адаптації вимагає істотного переосмислення, в якому відбивалася б можливість переходу учнів з одного рівня професійного розвитку на інший на основі наступності зі школи до установ професійної освіти і самостійної трудової діяльності. Тому постає головне питання: «Чи можливо вирішити проблеми соціально-психологічної адаптації учнів з особливими потребами та здійснити якісну професійну підготовку з урахуванням сучасних вимог ринку праці регіону (держави)?».

Проблеми соціалізації учнів з особливими потребами в умовах професійного навчання обумовлені потребою суспільства в професійно компетентних фахівцях, які відрізняються активністю, вмінням орієнтуватися в складних професійних ситуаціях, готовністю до професійного становлення та підвищенню кваліфікації, що, у свою чергу, вимагає створення безперервно функціонуючої системи соціально-психологічного педагогічного супроводу професійної адаптації учнів.

Ураховуючи те, що в Центрі професійно-технічної освіти № 2 міста Харкова навчаються також учні з вадами слуху, було розроблено комплексно-цільовий проект «Соціально-психологічна адаптація учнів з особливими потребами (вадами слуху) в умовах професійно-технічної освіти».

Упровадження інноваційного підходу на професійну підготовку учнів із особливими потребами, покладене в основу цього проекту, визначається пошуком нових теоретичних і методологічних підходів, засобів та форм організації, запровадження новітніх навчальних технологій в освітній процес. Цей проект спрямовано на досягнення двох базових цілей: перша — вирішити проблеми соціально-психологічної адаптації учнів з особливими потребами; друга — здійснити якісну професійну підготовку кваліфікованих робітників з урахуванням сучасних вимог ринку праці регіону. Комплексно-цільовий проект розраховано на 10 років. Початок його реалізації —

вересень 2005 року, отримання кінцевого результату заплановано на серпень 2015 року.

Перед педагогічним колективом стоять завдання щодо вирішення соціально-психологічних проблем адаптації учнів з особливими потребами в умовах професійної підготовки, вдосконалення матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення в умовах інклюзивного навчання, у тому числі створення спеціальних засобів навчання, які б задовольняли освітні потреби учнів з вадами слуху, подальше співробітництво професійно-технічного навчального закладу із соціальними та бізнес-партнерами.

Інклюзивна освіта стосується всіх суб'єктів освітнього процесу: дітей з обмеженими можливостями здоров'я та їхніх батьків, нормально розвинутих учнів. У цьому процесі важливою є роль викладачів і спеціальних педагогів, які впроваджують свій досвід і знання для того, щоб кожна дитина могла вчитися з найбільшою для себе користю.

Правовою основою впровадження проекту є: Конституція України, закони України «Про професійно-технічну освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», Укази Президента України від 20.03.2008 № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», від 18.12.2007 № 1228 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 роки «Безбар'єрна Україна», Концепції розвитку інклюзивного навчання 2010 року, наказ МОН України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1352 від 30.11.2012).

Перевагами інклюзивного навчання є те, що всі діти отримують тільки користь. Воно дозволяє їм розвивати індивідуальні сильні сторони й таланти, приймати всіх дітей без винятку в освітню систему й суспільство, працювати над досягненням індивідуальної мети,

беручи участь у житті громади та їхнього класу (групи), залучати батьків до процесу навчання, розвивати культуру поваги й належності до навчального закладу, мати можливість навчатися і створювати дружні стосунки з іншими дітьми.

Інклюзивне навчання — це «комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912) [7].

Основна ідея інклюзивної освіти — від інтегрування в навчальному закладі до інтегрування в суспільство. Відповідно до зазначених концептуальних підходів було створено План реалізації проекту, направлений на такі очікувані результати:

– активна участь учнів з особливими потребами у суспільному житті навчального закладу та за його межами;

– випуск конкурентоспроможного кваліфікованого працівника з числа осіб з особливими потребами;

– використання ресурсів Регіонального навчально-практичного будівельного центру за технологіями фірми «Knauf»;

– збільшення контингенту учнів з числа дітей з вадами слуху шляхом формування нових навчальних груп за інтегрованими спеціальностями «Монтажник гіпсокартонних конструкцій. Штукатур», «Монтажник гіпсокартонних конструкцій. Столяр будівельний», «Квітникар. Флорист», «Перукар (перукар-модельєр). Манікюрник»;

– навчально-методичне забезпечення предметів спецтехнологій шляхом розробки та впровадження в освітній процес електронних засобів навчального призначення для учнів з особливими потребами.

За період упровадження комплексно-цільового проекту з 2005 по 2013 р. були пройдені наступні етапи: дослідницько-аналітичний (2005/2006 н.р.), організаційно-підго-

товчий (2006/2007 н.р.), апробаційний (2007–2009 рр.) та основний етап (2009–2013 рр.).

З цей час було здійснено аналіз ринку праці з метою виявлення оптимальних напрямків професійної підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих робітників з числа дітей з особливими потребами, відповідності наявної методико-дидактичної та кадрової бази вимогам навчання дітей з вадами слуху, відповідності матеріально-технічної бази навчального закладу вимогам підготовки кваліфікованих робітників за сучасними будівельними технологіями; наукової та науково-методичної літератури щодо дослідження основних проблем, завдань та методів реалізації інклюзивної освіти в Україні, соціально-психологічної адаптації учнів з особливими потребами та підвищення рівня їх професійної освіти; аналіз перспектив реалізації проекту соціально-психологічної адаптації учнів з особливими потребами в умовах професійного навчання.

Проведено моніторингові дослідження рівня зацікавленості учнів Харківської спеціалізованої вечірньої загальноосвітньої школи II–III ступенів № 23 (для глухих та слабочуючих) з метою виявлення перспективи роботи в будівельній галузі за новими професіями, соціально-психологічної адаптації учнів з вадами слуху.

Створено модель психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами (додаток 1).

Було проведено цикл спільних тренінгів з педагогічними працівниками Харківської спеціалізованої вечірньої загальноосвітньої школи II–III ступенів № 23 (для глухих та слабочуючих).

Розроблено методичні рекомендації щодо впровадження інклюзивного навчання для педагогічних працівників, які працюють в групах, де є учні з вадами слуху. Введено до штатного розпису спеціалістів-дактилологів.

У червні 2007 року на базі Центру ПТО № 2 був урочисто відкритий регіональний навчально-практичний будівельний центр (РНПБЦ). РНПБЦ став справжнім осередком з вивчення новітніх технологій, будівельних матеріалів і механізмів, підготовки спеціалістів-будівельників у регіоні, ланкою між підприємством-виробником сучасної будівельної продукції, будівельними організаціями — замовниками робітничих кадрів.

На базі РНПБЦ проводиться перепідготовка фахівців будівельного профілю за сучасними технологіями, організовано тематичні семінари-тренінги, семінари-практикуми та заходи з метою обміну досвідом з фахівцями. Завдяки партнерським стосункам фірми «Knauf» і ЦПТО № 2 була значно зміцнена матеріально-технічна база закладу. Розроблено та затверджено робочі навчальні плани та програми з професії «Монтажник гіпсокартонних конструкцій» відповідно до Державних стандартів, з урахуванням вимог інклюзивної освіти, проведено апробацію щодо впровадження зазначеної професії.

Колективом Центру у співпраці зі спеціалістами розроблено електронний підручник «Монтажник гіпсокартонних конструкцій», завдяки інтерактивним мультимедійним компонентам якого стало можливим досягнення високих результатів навчання саме учнів з вадами слуху.

Сертифікати з підготовки фахівців з монтажу гіпсокартонних конструкцій одними з перших отримали учні тих груп, де навчаються слабочуючі діти. Розширено сферу партнерських контактів з підприємствами-замовниками кадрів для реалізації подальшого працевлаштування та соціальної адаптації випускників з особливими потребами.

Реалізацію комплексно-цільового проекту «Соціально-психологічна адаптація учнів з особливими потребами (вадами слуху) в умовах професійно-технічної освіти» буде продовжено відповідно до діючого Плану, а саме, на підсумковому етапі (2014–2015 рр.), а головним стане статистичний моніторинг кількісних та якісних показників навчання та працевлаштування учнів з особливими потребами, узагальнення роботи із цього тематичного напрямку, формулювання висновків щодо ефективності реалізації проекту, можливості його подальшого впровадження та модернізації, його значимість для реалізації завдань інклюзивної освіти.

Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з особливими потребами є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав таких дітей на якісну професійну освіту. Тому за результатами проекту планується розробити методичні рекомендації для інших професійно-технічних навчальних закладах регіону (країни), де навчають-

ся також учні з особливими потребами, щодо упровадження в освітньо-комунікаційний процес інноваційних навчально-виробничих технологій, електронних засобів навчального призначення для учнів з вадами слуху.

Ураховуючи те, що інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає гуманізацію суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту, важливою є не лише наявність законодавчих і фінансових механізмів, необхідне формування змін суспільної думки, в тому числі і професіоналів.

Література

1. Байда Л. Інвалідність та суспільство : навч. посіб. / Л. Байда, О. Красюкова-Енс, В. Азін ; за заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. — К. : Київ. ун-т, 2011. — 188 с.
2. Бойко В. О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження / В. О. Бойко // Психолого-педагогічні науки. — 2012. — № 4. — С. 1–4.
3. Инклюзия как принцип современной социальной политики в сфере образования: механизмы реализации / под ред. П. Романова, Е. Ярской-Смирновой. — М. : МОНФ ; ЦСПГИ, 2008. — 224 с.
4. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод, посіб. / А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавичюте, С. В. Литовченко. — К. : А.С.К., 2012. — 192 с.
5. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання [Електронний ресурс] / Л. Міщик. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf.
6. Патрикеева О. О. Индекс инклюзии: загалноосвітній навчальний заклад : навч.-метод, посіб. / О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренко. — К. : Плеяди, 2011. — 96 с.
7. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. Наказ МОН № 912 від 01.10.10 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.
8. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан. — СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. — 479 с.
9. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Н. Сабат // Соціальний педагог. — 2008. — № 3. — С. 42–46.
10. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод, посіб. / Н. З. Софій, Ю. М. Найда, А. А. Колупаєва ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. — К., 2007. — 128 с.
11. Становіч П. Інклюзія як професійний розвиток [Електронний ресурс] / П. Становіч, Е. Джордан. — Режим доступу : <http://www.canada-ukraine.org>.